

МИСТЕЦЬКІ РЕЗИДЕНЦІЇ ЯК ЗАСІБ НАЛАГОДЖЕННЯ КУЛЬТУРНОГО ДІАЛОГУ

*(оглядова довідка за матеріалами преси, Інтернету та
неопублікованими документами за 2015–2016 рр.)*

Культурні, мистецькі, художні або арт-резиденції – явище відносно нове для України, тоді як у світовому культурному середовищі ця актуальна форма творчої активності відома ще з початку ХХ століття.

В загальному значенні резиденція – це місце, де митці живуть і працюють. Такий досвід творчого переосмислення території дозволяє історичним місцям набувати статусу популярних туристичних маршрутів, а «спальним» районам чи промисловим зонам завдяки реноваціям і пожвавленню культурного життя ставати суспільно-привабливими. Тож завдяки величезному соціальному потенціалу проекти, створені в умовах резиденцій, набувають додаткової цінності [1].

Зміст, закладений у назві «арт-резиденція», чітко визначає роль художника в певному просторі, надаючи особливого значення саме процесу творчості, а не кінцевому результату. Власне, це й відрізняє художні резиденції від «арт-кемпів» або пленерів, завданням яких є створення об'єктів мистецтва для подальшого експонування або реалізації. Причому, формат резиденцій покладає на учасників конкретну відповідальність, адже люди мистецтва покликані нести позитивні зміни в життя спільнот, виступаючи в ролі аніматорів культури на місцях.

Сьогодні арт-резиденції стали світовим трендом, на який виділяють гроші десятки організацій на всіх континентах. Нині існує всесвітня мережа арт-резиденцій, що підтримуються такими організаціями як TransArtist, RESartist, Resources for artists, Partners & networks, Alliance of Artists' Communities, DutchCulture, GAI, IGBK, Finnish Artists' Studio Foundation, SCCA – Ljubljana. Вони допомагають у менеджменті та просуванні інформації у світовій мережі міжнародним резиденціям, а також митцям з різних континентів знаходити своє місце призначення.

Мистецькі резиденції є невід'ємною складовою сталого розвитку більшості європейських країн. Останніми роками в Європейському Союзі відбулося інтенсивне нарощування кількості арт-резиденцій, але з досить конкретними цілями – сприяти гостинності, добросусідству й толерантності, що було підтримано на міждержавному рівні. Такі завдання стали відповіддю на попередження розгортання міжнаціональних і міждержавних конфліктів, що мають місце у багатокультурному об'єднанні з різним рівнем економічного розвитку.

З 2010 року працює окремо створена комісія, що об'єднує експертів та альянси для вирішення головних проблем уже не нового явища арт-резиденцій. Зокрема, впливають на поверхню проблеми, пов'язані з надто високими вимогами до соціальної ролі резиденцій, а тому спеціалісти починають досліджувати новий потенціал для митців, аби їм було цікаво приїжджати в свої «місця призначення». Це може бути і перспектива подолання культурної ізоляції певних країн чи регіонів, і створення та розвиток локального мистецького середовища, і підтримка окремих культурних чи креативних напрямів діяльності тощо.

Але найцікавішим є інтерес митців у цих процесах, оскільки мистецькі резиденції є важливим інструментом для здобуття й поглиблення власних професійних знань та налагодження зв'язків у культурній царині.

Експерти визначили чотири основні переваги резиденцій для художників: зосередження на проекті у віддаленому місті, поза звичними соціальними зобов'язаннями; можливість отримати стипендію чи гонорар; генерація нових перспектив безпосередньо у контексті, який цікавить; створення проектів на основі досліджень, що є актуальним трендом у мистецтві.

Крім того, сучасні європейські програми резиденцій пропонують багато інших важливих бонусів: можливість подорожувати, знайомитися з новими культурними контекстами й мистецькими практиками, презентувати власну творчість і свою країну. По суті, резиденції є одним зі способів глобальної крос-культурної комунікації.

Українські художники та культурні менеджери охоче беруть участь у закордонних резиденціях. Фактично вони стають неофіційними культурними дипломатами своїх держав, адже відкритий та продуктивний діалог як одна з найважливіших функцій арт-резиденцій значною мірою впливає на культурну співпрацю між країнами. До того ж, наші митці та менеджери, заохочені такою практикою, стали єдиними зацікавленими особами у створенні аналогів в Україні [2; 3].

Огляд візій і завдань декількох арт-резиденцій, що займаються розвитком мобільних проектів у різних країнах, дає змогу пересвідчитися, що це один із важливих та найцікавіших форматів мистецького процесу.

Цього року Британська Рада в Україні спільно з Ліверпульською бієнале запустили програму резиденцій для художників і кураторів із Великої Британії та України, в межах якої четверо українських митців – А. Кахідзе, О. Бурлака, К. Берлова, М. Чуріков, – а також куратор Л. Герман отримали можливість провести два місяці в Ліверпулі.

Тема резиденції «Уявні світи» перегукується з головними ідеями Ліверпульської бієнале – 2016, котра прагне віднайти геополітичний ландшафт майбутнього та запропонувати нові погляди на минуле. Зокрема перед художниками стояло завдання дослідити Ліверпуль як унікальний соціокультурний організм, активно аналізуючи місто та його художню сцену поза межами звичного «туристичного фасаду».

Історія цього проекту розпочалася з візитів до Києва та Харкова у вересні минулого року програмного директора Ліверпульської бієнале Роузї Купер. За її словами, Британська Рада в Україні була дуже зацікавлена у створенні програми, покликаної налагодити зв'язки між британськими й українськими художниками.

Певна річ, формат ліверпульської арт-резиденції було орієнтовано на створення нових можливостей для художників, їхню різнобічну підтримку з боку британських кураторів та налагодження міжкультурних зв'язків.

Резиденція ArtsLink (США) за півстоліття свого існування пережила цілу низку трансформацій, оскільки це перша така масштабна американська програма обміну для митців і культурних менеджерів з країн колишнього СРСР за підтримки Фонду Сороса, Національного фонду мистецтв і Фонду взаєморозуміння. Заснована в далекому 1962 році з метою налагодження зв'язків між громадянами США та СРСР, 1998 року ArtsLink змінила назву на SEC ArtsLink і перетворилась на мистецьку резиденцію.

Спочатку програма була доступною лише для митців з країн колишнього СРСР, але згодом до неї приєдналися країни Східного Середземномор'я. У різний час в роботі резиденції брали участь українські митці та культурні менеджери, як І. Ісупов, Т. Тумасян, І. Чічкан, Ю. Соломко, П. Маков, О. Михед, М. Рідний та інші.

SEC ArtsLink є місцем для культурного обміну та взаємодії між діячами в галузі візуального та виконавського мистецтва, а також культурними менеджерами із США та ще 37-ми країн світу. Виконавчий директор американської мистецької резиденції Фрітці Браун називає проект «мостом між різними культурами»: місію програми не пов'язано з географією, скоріше вона стосується мистецтва як засобу для подолання непорозумінь між людьми різних країн та культур.

Слід також звернути увагу, що п'ятитижнева програма CEC ArtsLink – нетипова резиденція, оскільки її учасники працюють не в групах, а кожен в окремій інституції в різних регіонах США. Заклади обираються на підставі заявок учасників та попередніх обговорень професійних цілей та очікувань. Таким чином, музейний куратор отримує можливість потрапити на резиденцію в музей і т.п.

Окрім активного спілкування з різними культурними інституціями, кожен з учасників має провести протягом програми п'ять обов'язкових заходів, контактуючи з різними аудиторіями та налагоджуючи власну мережу зв'язків. Резиденти також можуть подаватися на гранти, що виділяються на реалізацію проєктів, започаткованих під час програми.

Говорячи про крос-культурні комунікації, Фрітці Браун зокрема згадує, що на початку діяльності резиденції культурні відмінності між учасниками були дуже помітними, та з часом вони зменшилися: вплив віртуального способу зв'язку в сучасному світі надає значно більші можливості. Крім того, в США митець, наприклад, зі Словенії, може розраховувати на значно більшу увагу преси та культурних інституцій, аніж удома.

Програма CEC Artslink, яка поєднує глибоке занурення в локальний контекст, інтенсивну комунікацію з культурними інституціями, орієнтацію на конкретну галузь, у якій працюють учасники, та підтримку їхніх проєктів після закінчення роботи резиденції, роблять її сьогодні ідеальним майданчиком для розвитку митців і культурних менеджерів. Особливо ж цінним, за словами учасників програми, є не так конкретні знання чи навички, як можливості та досвід, отриманий у CEC Artslink.

Більш практично, аніж теоретично орієнтовано програму резиденції для молодих кураторів De Appel, яка діє в Амстердамі з 1994 року, оскільки інституція мистецька, а не освітня. Викладачі є, але предметів як таких немає – навчання відбувається у формі дискусій, виконання завдань, роботи над проєктами, а завершується фінальною виставкою.

Ідея програми полягає не лише в опануванні кураторської справи, а також у тісній співпраці людей з абсолютно різних контекстів. Дійсно, географія учасників резиденції дуже широка – від країн Старої Європи до Кенії, Танзанії чи України. Щороку організатори відбирають 6 резидентів з різним культурним досвідом і запрошують їх до Нідерландів.

Певна річ, головним принципом De Appel є колективне кураторство, коли учасники працюють у постійній взаємодії одне з одним. Такий підхід має від самого початку об'єднати окремих людей в групу. На переконання організаторів, вкрай важливо навчитися працювати в реальному культурному середовищі,

адже саме в процесі комунікації, колаборації розвиваються творчі здібності. Іншими словами, це навчання в процесі роботи.

В цьому контексті дуже важливі відкритість і готовність учасників до такого підходу. Спрямування програми De Appel на міжкультурний обмін є між тим і його вразливим місцем.

К. Філюк, директор київської галереї Dumchuk Gallery та учасниця цього-річної резиденції в Амстердамі зізнається, що через культурні відмінності працювати як кураторська група, а отже, знаходити спільне, виявилось вкрай складним завданням. Однак, така комунікація навчає розглядати будь-яку ситуацію чи проблему з різних позицій, формуючи більш комплексну та складну картину світу.

Інтенсивна групова робота, що є методом De Appel, вочевидь може бути психологічно напруженою, а втім доволі ефективною. В контексті кроскультурної комунікації подібний досвід має великий потенціал – навчити дивитися на ситуацію очима іншої людини, поважати та приймати культурні відмінності, а це безцінні навички в сучасному світі [3].

Щодо українського контексту, в нас лише починають з'являтися арт-резиденції з аналогічними завданнями, запозиченими з іноземного досвіду. І хоча в Україні резиденції поки що не масове явище, однак на часі вивчати й розповсюджувати вітчизняний досвід організації таких проектів. Адже місце проведення арт-резиденцій часто набуває нового культурного значення завдяки творчим активностям, які зрештою сприяють процесу культурної децентралізації.

Відомо, що мистецька резиденція від пленеру відрізняється насамперед тим, що вона починається із зацікавленості художників, кураторів і організаторів в самому місці її проведення. В цьому випадку відбувається постійне дослідження контексту, те, що називається нетворкінг: створення простору інтенсивного спілкування людей, що мають відношення до цього місця.

Перша резиденція в Україні з'явилася дев'ять років тому. Її заснувала художниця А. Кахідзе в своєму будинку в невеликому селі Музичі під Києвом. Після навчання в художній академії Яна Ван Ейка у Нідерландах, провівши близько трьох років у різних європейських резиденціях, вона повернулася в Україну й організувала власний простір для проживання іноземних митців, аби «подорожувати не покидаючи свого будинку». Проект української художниці – «Розширена історія Музичів» – міжнародний, тут бувають художники з України та усього світу. Її резиденти стають носіями унікального знання про контекст. Вони перетворюються на медіаторів, які працюють краще будь-якої пропаганди, тому що їх історії завжди живі та емоційні. Їхні роботи з Музичів потрапляють у музеї та на міжнародні виставки. За роки існування резиденції в

Музичах відбувалися зустрічі, виставки А. Кахідзе та її друзів, на які запрошували всіх жителів села та гостей з Києва.

На глибоке переконання засновниці резиденції, в Україні треба підтримувати цей напрям на державному рівні, адже це справжня культурна промоція нашої держави та показник бажання країни розвиватися та інтегруватися до сучасного світу.

А. Кахідзе зазначає, що хоча митці з інших країн і готові до занурення в інший контекст, вони все ж мусять долати ряд складнощів – від міжкультурних до побутових, як-от вимкнення світла чи проблеми з транспортом. Водночас, саме на перетині різних культурних світів часто стаються несподівані відкриття. Так, наприклад, захоплення швейцарського митця Роланда Руса тим, як у маршрутках українці передають чужі гроші водієві й потім повертають решту пасажирам. Цікаво, що робота, створена ним під час резиденції в Музичах, з часом потрапила до музейної колекції.

Впродовж проекту, метою якого серед іншого є поширення історії села Музичі, заплановано також видання книги «Розширена Історія Музичів», куди ввійдуть біографії та інформація про всіх учасників цього проекту з перекладом українською.

Та чи змінилося щось у Музичах за ці роки? На вигляд село залишилося таким самим. Але, уроки малювання в місцевій школі веде одна з кращих українських художниць, а продавець музичанського магазину вивчає англійську, щоб розуміти, що ж розповідають іноземні покупці. Можливо, хтось з художників стане відомим і в селища з'явиться невичерпний туристичний ресурс, як це сталося з маленьким містечком Арль на південному сході Франції – слава Вінсента Ван Гога забезпечила його туристами на століття вперед. До речі, британці, купивши тут нерухомість, перебувають в захваті від українських реалій, оскільки впевнені, що регулярні вернісажі сучасного мистецтва відбуваються в будь-якому селі [2; 3; 4; 5].

Замість галереї – будиночок в селі, замість виставки – імпровізований ринок, замість грошей – намальовані фунти, а замість картин на стінах – комікси за участі реальних людей. Такою була презентація проекту британської художниці Сари Ліпетт в селі Музичі під час резиденції *The Muzychi expanded history project*.

До речі, від серпня поточного року наша країна приймає художників із Великої Британії для дослідження локальних тем під час резиденцій в різних містах України – Києві, Харкові, Ужгороді та на острові Бірючий (в рамках однойменного фестивалю сучасного мистецтва). Сара Ліпетт – одна з шести британських резидентів, які приїхали в Україну в рамках програми культурного обміну SWAP: UK/Ukraine. Ініційована Британською Радою в Україні програма

стартувала навесні 2016 року, коли українські резиденти працювали над власними проектами-дослідженнями з командою згаданої вище Ліверпульської бієнале.

Художниця з Лондона опинилася в Музичах. Випускниця університету Брайтона і Королівського коледжу мистецтв – ілюстратор таких видань, як New York Times, The Guardian, Time Out. Особливість творчості британки в тому, що вона використовує незвичний для українського мистецтва медіум – графічні новели, своєрідні комікси, переповідаючи в мальованих новелах довірені їй реальні історії. Примітно, що Сара Ліпетт потрапила на резиденцію саме до А. Кахідзе – художниці, яка не лише включає тексти в свої малюнки, але передусім, як і британка, переносить історії з власного життя у твори.

Вислухавши розповіді великої кількості людей не лише з художньої спільноти, а й поза нею, британська художниця зробила й зафіксувала низку спостережень, створивши комікс про процеси декомунізації, про війну на Сході, про Майдан. Насправді, подані від першої особи факти говорять про українське суспільство й кожного оповідача більше, аніж про самого автора проекту.

В рамках SWAP:UK/Ukraine до Києва також приїхала ірландська художниця, яка живе й працює в Лондоні та Дубліні, Сара Тайнан. Її художня практика включає живопис, рисунок, фотографію та інсталяцію. Відправною точкою проектів Сари Тайнан є архітектура та естетика транзитних міських просторів. У 2013 році вона почала співпрацю з Тамсином Сноу – ірландським художником, який працює у Британії. Їх творча колаборація досліджує взаємозв'язок між мистецтвом, архітектурою та дизайном. Разом вони створюють масштабні інсталяції, які порушують питання політичних та ідеологічних основ архітектури в цілому та публічних місць зокрема [6].

Після детального знайомства з українським художнім середовищем і спостереженням за суспільством після знакових зрушень в країні, вона презентувала свій проект – двометрову бетонну сегментовану рамку, зтягнуту типовим брезентом, яким зазвичай закривають споруди під час реставрації. За завісою риштувань не побачити, що відбувається насправді. Макет художниці – метафора про суспільство в очікуванні неминучих змін, яке водночас перебуває в стані невідомості й нерозуміння справжньої ситуації.

Сара Тайнан стала резидентом садиби на Сошенка, 33, де розташовано аспірантські майстерні Національної академії образотворчого мистецтва та архітектури (НАОМА).

Примітно, що не так давно аспіранти НАОМА А. Сорокова й Т. Ковач вели боротьбу з місцевими бюрократами та забудовниками за збереження і функціонування історичної садиби. Місце, яке прихистило не одне покоління талановитих українських художників, принаймні тимчасово, вдалося врятувати від

зазіхань. Нині в майстернях працюють не лише студенти Академії: за минулі два роки садиба стала однією з локацій Київської бієнале – 2015, там провели низку виставкових проєктів, а цієї осені сюди приїхала Сара Тайнан, відкривши резидентську програму НАОМА.

Для аспірантських майстерень співпраця з британською художницею Са-рою Тайнан стала першим досвідом резиденції. Втім, ініціатори проєкту впевнені в успіху. Звісно, формат існування аспірантських майстерень поки дуже гнучкий і визначається під час сміливих експериментів, проте зрозуміло, що збереження садиби на Сошенко, 33 неможливе без готовності змінювати її.

Робота британських художниць у рамках SWAP:UK/Ukraine, яка передбачала певний мистецький жест, несподівано стала чимось більшим, перетворилася на незаангажований погляд ззовні. Для Сари Ліпетт і Сари Тайнан країна, де відбулась революція, уявлялася якою завгодно, але не такою, якою виявилася: вона сучасна й водночас сповнена фантомів минулого; із суспільством із неймовірною кількістю талановитих людей, але з якими воно не здатне спілкуватися; країну соціальних колізій, конфліктів і потужного потенціалу до змін. Для глядачів підсумкові роботи художниць стали призмою, крізь яку можна побачити українське суспільство по-новому. Тож ці резиденції стали лакмусовим папірцем, що проявив готовність суспільства до конструктивного діалогу [7; 8].

В Україні поки що немає асоціації чи робочої групи, котра могла б безпосередньо займатися підтримкою подібних проєктів, але є аналогічні проблеми та інтерес окремих недержавних організацій і митців до підтримки і реалізації програм арт-резиденцій із соціокультурним потенціалом. Окрім зазначених SWAP: UK/Ukraine та приватної резиденції в Музичах, серед проєктів соціального спрямування можна також виділити фонд культурних ініціатив «ІЗОЛЯЦІЯ», нещодавно започатковану мистецьку резиденцію «Точки наближення», арт-резиденцію в рамках проєкту «Тепле місто» та культурно-мистецьку резиденцію «Над Богом».

Подолання мистецької ізольованості Донецька, відірваного від загальнонаціонального та світового арт-контексту, завжди було першочерговою метою фонду «ІЗОЛЯЦІЯ. Платформа культурних ініціатив». Починаючи з 2010 року, інституція провела кілька резиденцій в Донецьку, вони передбачали роботу митців із локальним середовищем – історією, культурою, індустріальною спадщиною Донбасу.

Це стосувалося і першої резиденції, «ІЗОЛЯЦІЇ 2.0», куратором якої виступив австралійський художник Адам Нанкервіс, яку було присвячено переосмисленню Донецька, і «Мінливої хмарності», в якій взяли участь українські та зарубіжні митці, і «Турбореалізму (Прориву)» (куратори – В. Іванова та Аг-

нешка Піндера). У 2011–2012 роках у рамках резиденції «Мінлива хмарність» вісім фотографів з різних країн отримали можливість працювати в Донецьку.

Після захоплення 2014 року виставкового простору «ІЗОЛЯЦІЯ» в Донецьку сепаратистами та переїзду Фонду до столиці інституція організувала вже в Києві резиденцію «Архітектура України», в центрі уваги якої опинився урбаністичний потенціал Маріуполя.

Всі резиденції Платформи культурних ініціатив «ІЗОЛЯЦІЯ» – це комунікація художників з інших міст України, або з інших країн, з місцевими мешканцями. В такий спосіб художники формують уявлення про життя міста і через постійне спілкування змінюють та розширюють світогляд його мешканців.

Крім того, «ІЗОЛЯЦІЯ» влаштовує для учасників зустрічі з митцями, дискусії та лекції, які допомагають продемонструвати різноманітний і неоднозначний світ навколо.

На переконання директора з комунікацій Фонду А. Медведевої, такі заходи розвивають толерантність та критичне мислення, адже що більше людина знає про світ, що більше читала, бачила, дізналася, то менше піддається пропаганді. Можна також говорити про резиденції як про інструмент культурної дипломатії.

Резиденції, які вже відбулися мали надзвичайно важливе значення і для художників, і для місцевої громади, оскільки тематику так чи інакше пов'язано з місцевим, донецьким контекстом. І хоча подальша доля та перспективи відновлення діяльності арт-резиденції в Донецьку наразі невідомі, сьогодні «ІЗОЛЯЦІЯ» продовжує обживати мистецтвом нові території [2; 3; 9].

Так, 11 серпня в Харкові стартував проект «Творчі резиденції» в рамках форуму «ПогранКульт: ГалиціяКульт». Протягом двох тижнів більш як 60 художників Галичини та Слобожанщини працювали над спільними арт-об'єктами у спробі подолати міфи й стереотипи, пов'язані з їхніми регіонами, максимально використовуючи той імпульс, який може дати українському мистецтву різниця регіональних культурних традицій.

Усього відбулося шість резиденцій, кожна з яких залишила щось для міста, у тому числі архітектурно-соціальна резиденція «Громадський простір «Будинок „Слово”: creare Vita», художня резиденція галицьких митців «Коло спілкування», резиденції «Майстер-клас» і «Турбоарт» тощо. Культуролог І. Магдиш зауважує, що це, перш за все, спільна робота в майстернях, знайомство митців та пошук ідентичних і відмінних кодів, технік, ідей. Крім того, це спосіб показати галичанам справжній Харків з його ідейними напластуваннями, широкою палітрою мистецьких напрямів, спадком складних історичних процесів і реаліями не просто прикордонного – прифронтового життя.

За словами керівника проекту О. Сагайдак, Україна часто борсається між крайнощами: то ми переконуємо одне одного, що між нами немає відмінностей, у нас спільні прагнення й інтереси, то навпаки – дозволяємо собі чомусь повірити в ідею про якийсь там неподоланий ментальний розрив між українськими Сходом і Заходом. А що нам насправді треба зробити – то це усвідомити, що регіональні розбіжності – це калейдоскоп свіжих ідей, який ми маємо презентувати у світі, як це роблять зі своїм культурним різноманіттям Італія, Іспанія, Франція. Традиційно такий діалог найкраще вдається мовами мистецтва, тож мистецькі резиденції форуму «ПогранКульт: ГаліціяКульт» запропонували молодим митцям з різних кінців країни відкрити одне одному свою Україну [10; 11].

Наблизитися до розуміння досвіду вразливих спільнот, використовуючи мистецтво як медіум, намагатимуться резиденти – художники, культурні менеджери, а також журналісти й дослідники з різних регіонів України – в рамках наймолодшої арт-резиденції «Точки наближення», яка триватиме в Україні з листопада 2016 року до квітня 2017-го за сприяння CSM / Фондація Центр Сучасного Мистецтва та Korydor. Її роботу присвячено складному досвіду та травматичній пам'яті мешканців України.

У центрі уваги опинилися міста, де розташовано найбільші волонтерські організації, центри допомоги військовим та внутрішньо переміщеним громадянам – Дніпро та Харків, а також обласні центри, розташовані найближче до лінії фронту. Мета проекту – актуалізувати й відкрити ширшій аудиторії досвід спільнот, які стають найбільш вразливими внаслідок війни на сході України, серед них: наші громадяни, для яких Дніпро та Харків стали місцями постійного або тимчасового проживання; учасники та ветерани АТО, які часто лишаються без належної психологічної допомоги та суспільної підтримки; волонтери, потреба яких у психологічній, якщо не фізичній, реабілітації може бути не менш серйозною, ніж в учасників військових дій; мешканці обох міст, які, виявляючись найменш інституціалізованою групою, часто опиняються поза публічним діалогом.

На першому етапі учасники резиденції протягом 5-ти днів проведуть власне дослідження локального контексту в одному з міст, де у них буде можливість заглибитися в локальний контекст і розпочати дослідження для свого майбутнього проекту або ж доєднатися до інших проектів.

Після завершення резиденції учасники підготують тексти, присвячені аналізу ситуації у Харкові та Дніпрі, способам роботи з травматичними спогадами та подолання відчуження між різними суспільними групами, а також – рефлексіям щодо майбутньої історії країни.

Окрім цього, резиденти матимуть можливість втілити до 6-ти мистецьких проектів із використанням учасницького підходу й практик. На наступному етапі (кінець березня – початок квітня) відбудуться презентації реалізованих проектів у Харкові, Дніпрі та Києві. До проекту мають намір долучитися митці з Молдови та Грузії, країн, що в недалекому минулому пережили військові конфлікти [12].

Новаторський підхід виявили ініціатори резиденції в межах міського проекту «Тепле місто» в Івано-Франківську, про започаткування якого наприкінці 2014 року оголосив координатор Р. Малиновський.

Арт-резиденцію для художників, скульпторів та інших творчих людей допоміг створити художник Є. Самборський, неодноразовий резидент різних програм. Проект передбачає запрошення митців світового рівня на тимчасове проживання в Івано-Франківськ з метою ознайомлення з урбаністичним ландшафтом та культурними складовими міста для того, щоби створити власний арт-об'єкт за межами галереї – у відкритому просторі. Тож мистецькі проекти буде пов'язано з архітектурою, скульптурою, настінним живописом та стріт-артом.

Перший проект пройшов у форматі «Конгресу рисувальників» за участі кількох відомих польських аніматорів, що реалізують свої проекти у різних куточках світу. Це започаткувало діалоги серед різних об'єднань і звичайних глядачів. Завдяки участі в міжнародних конкурсах і культурних форумах Івано-Франківськ не тільки з'явився на туристичній карті України, про місто знають у Європі, туди хочуть потрапити іноземні експерти, що приїжджають в Україну з культурною місією. Арт-резиденція є частиною стратегії, що дозволяє ставити Івано-Франківськ на рівень прогресивного культурного центру. Проект «Тепле місто» проводить так звану «джентрифікацію» провінційного міста [13; 14].

Щодо пілотного проекту культурно-мистецької резиденції «Над Богом» у Вінниці, можна з упевненістю сказати, що це прогресивний крок у розвитку культурних проектів, бо відбувалася вона за підтримки не лише Посольства Швейцарії, котре зацікавлене тематикою дискусій, а й місцевої влади, що сприяла реалізації проекту.

Організатором став «Кризовий медіа-центр» у партнерстві з «Конгресом активістів культури». Місцем проведення було обрано Вінницю, бо саме це місто позиціонується як найпрогресивніше в Україні. Мета резиденції – на прикладі одного проекту розробити механізм вирішення нагальних суспільних проблем засобами мистецтва.

Програмні заходи резиденції проходили в трьох площинах: візуальна, інтерактивна та дискусійна. Темою ж для всіх резидентів та учасників була «декомунізація», що після прийняття законів 2015 року призвела подекуди до вар-

варського нищення творів мистецтва, поки про них не було уточнень. Працюючи над темою, резиденти, учасники та гості апелювали до понять «постсоветське», «радянська свідомість», «утопічність» та «ідентифікація», застосовуючи партисипативний спосіб вирішення проблеми взамін на застарілий директивний.

Нині сформовано так звану «дорожню карту» для розповсюдження набутого в резиденції досвіду, зокрема заплановано презентації та воркшопи в трьох містах зони АТО, де ця проблема стоїть найгостріше [15; 5].

Але що може бути спільного у міста обласного значення Вінниці та маленького промислового селища Іршанськ, що на Житомирщині? По-перше це художні резиденції, які поклали початок процесу децентралізації в українській культурі. А по-друге, обидві резиденції – справа рук пасіонаріїв від мистецтва – відбувалися за підтримки міської влади й муніципалітетів. А це означає, що міська влада виявилася настільки прогресивною, що не тільки не заважала роботі художників, а й надала їм підтримку, в тому числі фінансову.

Досвід подібних резиденцій, коли окремі художники та куратори мігрують в рамках країни, привносячи в локальне середовище новий культурний досвід – далеко не перший для України. Проте, не дивлячись на існуючі проблеми, якщо іршанський та вінницький досвід буде засвоєно і впроваджено в інших українських містах, то сучасна українська культура отримає шанс стати чинником соціальної мобілізації та динаміки в економічному житті міст.

Такий на перший погляд малопомітний крок, як підтримка резиденції муніципалітетом окремого міста, означає зміну масштабу мислення, коли місто та його культура вбачаються частиною чогось більшого, про що необхідно знати і чим хочеться ділитися. Працює це повільно, але вірно: закриті локальні спільноти за допомогою гостинності та спілкування змінюються, перетворюються на більш відкриті. А в маленьких містах цей ефект завжди більш помітний, ніж у великих.

Слід додати, що до проведення резиденції селище було відоме тільки своїми багатими природними ресурсами та славетним радянським гігантом – гірничозбагачувальним комбінатом. Тепер воно з'явиться рядком в біографії таких художників, як Ж. Кадирова, С. Братков, О. Тістол, твори яких будуть розповідати про Іршанськ у різних містах і країнах, нинішнім та майбутнім поколінням любителів мистецтва. Але навіть при всіх очевидних перевагах, не всі жести художників припали до душі місцевим патріотично налаштованим мешканцям, адже мова сучасного мистецтва, часто провокаційна і неоднозначна, вимагає підготовки і знань, яких поки немає в більшій частини населення України. Щось подібне мало місце й у Вінниці, де обговорення комуністичної спадщини

стало лейтмотивом усієї резиденції, а окремі роботи піддалися агресивним нападкам з боку обурених глядачів.

Ці резиденції стали лакмусовим папірцем, що виявив готовність суспільства до конструктивного діалогу. Однак, мріючи про Європу, не слід забувати про те, що один з головних європейських принципів – прагнення до балансу інтересів – неможливий без уміння слухати і розуміти опонента.

Неможливо обминути увагою і той факт, що за кілька місяців до старту вінницької художньої резиденції для сучасних українських художників влаштував в Іршанську відомий меценат Г. Козуб, який, до слова, є організатором проекту «Бірючий» [16].

Цього року, наприкінці вересня, на острові Бірючий, що в Азовському морі, завершився черговий Міжнародний симпозіум сучасного мистецтва, що став особливим завдяки двом важливим подіям.

По-перше, після 11 років існування арт-резиденція нарешті отримала новий виставковий простір – фінальну експозицію симпозіуму було показано не в стінах майстерень, а в новій галереї колишнього спорткомплексу радянських часів. Прямокутна форма та ритмічна колонада будови дозволила архітектурному бюро Drozdov & partners повернути йому сутність древньогрецького храму мистецтва.

Другою важливою подією осіннього симпозіуму став музичний фестиваль, який відбувся 16–18 вересня. Завдяки зусиллям організаторів музична складова резиденції нарешті отримала самостійний формат, втім, невіддільний від цілей і завдань симпозіуму. Виростаючи з модерного поєднання художнього та музичного контексту, захід став унікальною подією на фоні насиченого візуальним мистецтвом «Бірючого».

Різноманітне та якісне наповнення отримала фінальна експозиція робіт художників з багатьох регіонів України, а також гостей з Великої Британії, Італії, Польщі, Чехії, Казахстану та Росії, які представили живопис, графіку, фотографії, інсталяції та відеоарт.

В підсумку, обидві події сприяли ще тіснішій взаємодії учасників симпозіуму з арт-середовищем. Крім того, вони окреслили межі резиденції на противагу туристичній інфраструктурі острова, що розростається [17].

Важливо також згадати ті культурні резиденції, які є на сьогодні інструментом професійного розвитку художників у нашій країні. Серед них – київська резиденція Kyiv A-I-R, ініційована Kyiv Platform for Contemporary Art у форматі некомерційного проекту, який спрямовано на пошук актуальних форм підтримки та освіти молодих художників України; а також – КЕРАМО-резиденція в Опішному, яка діє на творчо-виробничій базі Національного музею-заповідника українського гончарства. Мета резиденції – підтримка художників-керамістів

України через створення умов для виготовлення авторських творів і влаштування персональної виставки та формування персональних колекцій митців України в збірці музею-заповідника [1].

Локальні культурні ініціативи – це вже не екстраординарне явище для України. Їх все більше, і вони все масштабніше. Наскільки це виправдано і чи є від цього користь можна прослідкувати на прикладі декількох вітчизняних проєктів.

Сучасне мистецтво поволі виходить з урбаністичного гетто на периферію. В Україні вже давно говорять про децентралізацію влади, й дедалі частіше згадують про культурну децентралізацію. Поволі відбувається відновлення культурної інфраструктури в регіонах: ремонтують та реставрують будинки культури, технічно оснащують бібліотеки.

Щоправда, контент цієї інфраструктури лишається консервативним. мешканців провінції здебільшого тішать концертами місцевої самодіяльності, виставками народних майстрів на державні та релігійні свята, поодинокими гастролями бюджетних вітчизняних виконавців.

Про сучасне мистецтво годі й казати. Це привілей столиці та міст-мільйонників, якими є Харків, Одеса, Дніпро. Бо якщо культура в нашій державі фінансується за «залишковим принципом», то про культуру в регіонах годі й казати.

З естетикою української, а точніше сільської, глибинки вже багато років плідно працюють художники Т. та О. Бабак, П. Бевза, О. Литвиненко, які починали свої творчі експерименти на Полтавщині в 1980-ті роки.

В садибі Бабаків у Великому Перевозі до сьогодні працює мистецька резиденція, яка наслідує та розвиває культурну спадщину цих місць – тут працювали Ф. та В. Кричевські, П. Костирко та ще багато видатних українських художників. Тут знімав свої фільми О. Довженко, жили та працювали В. Короленко та В. Вернадський. П. Ряска, художник та куратор з Ужгорода, організував арт-резиденцію в сільській місцевості на Закарпатті. А на Сумщині вже понад 15 років проходить ленд-арт фестиваль «Могриця» в однойменному селі.

Втім, спрямовані на взаємодію з природним довкіллям ленд-арт проєкти розташовуються, в першу чергу, на околицях сіл і майже не передбачають взаємодії з місцевим населенням.

Згадана раніше в цій роботі мистецька резиденція А. Кахідзе в селі Музичі, навпаки, сприяє налагодженню співпраці між художниками та музиканами. Для іноземців саме момент встановлення контакту з локальною спільнотою є запорукою успішної комунікації в подальшому.

В сучасній популярній культурі широко також представлено українську буколіку. Музичні проєкти «Сан-Тропе» та «Курган і Агрегат», приміром, оспі-

вують сучасне село, а художник І. Семесюк із серією футболок «Сапанки» звертається до традиційної української сільськогосподарської культури. Утім, останні проекти радше комерційні: художники створюють іронічні висловлювання, надихаючись сучасними українськими пасторалями.

Принциповою відмінністю проектів нового типу від перелічених ініціатив, за винятком хіба що резиденції в Музичах, є колаборації сучасних художників з народними майстрами та місцевою громадою, а також контактування з конкретним середовищем. Саме про них ітиметься далі.

Так, за відсутності ефективних інституційних проектів культурного розвитку регіонів поступово з'являються низові ініціативи. Митцям стає тісно в перенасиченому комерційним мистецтвом місті. Не бажаючи вчергове брати участь у столичній колективній виставці сучасного мистецтва чи вернісажі, вони спрямовують свій творчий пошук на периферію.

Минулого року з'явилася мистецька ініціатива «ДЕ НЕ ДЕ», метою якої стало дослідження декомунізаційних процесів в Україні. Резиденція діє на засадах самоорганізації та не має постійного складу учасників. Дослідження декомунізації художники-активісти почали з Вінниці (резиденція «Над Богом») і продовжили свою роботу на Сході, в посткупаційних містах: Северодонецьку, Слов'янську та Маріуполі. В кожному з міст вони ініціювали публічні події – дискусії, обговорення й неформальні зустрічі художників з місцевими мешканцями, щоб глибше та на різних рівнях пізнавати життя кожного з цих міст.

Під час дослідження декомунізаційних процесів актуалізувалося питання пошуку та виявлення «нової» ідентичності пострадянських та постіндустріальних міст та містечок, особливо тих, що було засновано в радянські часи та які тепер переживають декомунізаційні процеси найбільш болісно.

В пошуках специфічного підходу митці вдавалися до практики взаємодії з місцевим населенням на емпатійному рівні, працюючи більше у сфері емоційного, ніж соціального.

Приміром, група художників TanzLaboratorium виступала в кожному з міст з проектом документального театру «Експертиза», причому місцеві мешканці брали участь в проекті разом із митцями. Такий формат дозволив розкрити суспільні проблеми через людські співпереживання, ретранслюючи їх за межі локального контексту.

Досліджуючи особливості різних регіонів, митці також здійснили кілька експрес-експедицій під назвою «Люби та знай свій рідний край», щоби згодом продемонструвати в своїх роботах широкий спектр способів творчої взаємодії з конкретним середовищем.

Для учасників у кожному з міст організовувалися колективні фотопрогулянки у форматі квесту, де учасники мали за певний час віднайти в окремому

районі міста те, що, на їхню суб'єктивну думку, мало бути змінене в процесі декомунізації. Показово, що в об'єктиви фотокамер потрапляли такі візуальні прояви колишньої ідеології, як побілені вапном бетонні стовпи та бордюри, паркани та огорожі в публічному просторі.

«ДЕ НЕ ДЕ» долучилися і до проекту «НаВІЙяне» – частини міжнародного фестивалю, що проходив з 20 до 26 липня в Шишаках Полтавської області. Цього року українські художники об'єдналися з народними майстрами, аби створити новий міф на перетині містики та медіа-арту.

Перед учасниками проекту «НаВІЙяне» стояло завдання вибудувати взаємодію так, щоб вона не виглядала ані місіонерством, ані заграванням з боку митців. Однак ситуація ускладнювалася тим, що ініціаторами події виступали художники з Москви, які вже понад 10 років приїжджають в Шишаки жити й працювати. Україно-російський військовий конфлікт, звісно ж, не міг не позначилося на ставленні українців до росіян. Транслявання ворожого ставлення до держави-агресора на кожного громадянина цієї держави – це типова реакція, але за подібних обставин дуже складно побачити, як умовний ворог активно долучається до культурного розвитку села, насичуючи його цікавими й важливими подіями.

В пошуках території поза конфліктом і чогось спільного, організатори проекту звернулися до тем магічного, міфічного, паранормального, тобто того, що існує за межами емпіричного знання і постає як універсальна категорія сучасних суспільних процесів. Йшлося не про патетику примирення, а, скоріше, про зміну оптики й узагальнення погляду.

Проект «НаВІЙяне» включав тематичні твори місцевих художників і документацію учасницького проекту «Перепис містичного населення», до якого могли долучитися всі охочі.

Реакція глядачів на представлені в рамках резиденції проекти була неоднозначною і варіювалася від нерозуміння та обурення до зацікавлення, схвалення й навіть захоплення. Але важливо, що місцеві жителі надзвичайно активно обговорювали проект.

Ймовірно, художники багато в чому лишилися незрозумілими, залишили після себе багато відкритих питань, а втім лишається факт: невеличке полтавське селище виявилось включеним у контекст сучасного мистецтва [5; 18].

Всі перелічені проекти мимоволі викликають аналогію з народництвом позаминулого століття. Але на відміну від них це не протест революційно налаштованої інтелігенції, а сучасний спосіб незаангажованого просвітництва.

Особливо показовим у цьому плані є нещодавно створений художній проект «ПередВиж». Він являє собою стихійне та нестабільне угруповання з

широковаріативним складом учасників, що діє на прикордонних територіях між мистецтвом і чим завгодно, у різний час та в різних місцях.

Пересувні, партисипативні, ситуативні та раптові практики, які наслідують традиції передвижництва та реалізуються з метою пошуку глядача в польових умовах, акцентуючи увагу на прямій комунікації з місцевою громадою і максимально включаючи глядача в процес виробництва та репрезентації. Позаінституційність угруповання, швидкоплинність взаємодій та відкритість для участі – це три основні принципи, які проголошуються учасниками резиденції.

Запозичуючи метод «ходіння в народ», сучасні художники оновлюють його, насичуючи взаємодією. На відміну від передвижників позаминулого століття, вони не шукають в селі національної ідеї, яка стала би основою ідентичності, а презентують радикальну сучасність та практикують спільне творення, спрямоване в майбутнє.

Наразі ще складно говорити про результати таких проектів і навіть про те, якими вони, ці результати, можуть бути. Поки що це здебільшого неструктуровані, спонтанні акції реагування передусім на суспільно-політичні явища. Але, якщо намічена тенденція «нового народництва» матиме розвиток, то це може стати основою культурної децентралізації, оскільки кожен із згаданих проектів залишає по собі певний ініціативний осередок із значним потенціалом розвитку.

Це поодинокі випадки не надто масштабних локальних ініціатив, проте важливіше розуміння, що невеличкі провінційні містечка й села можуть і мають бути включеними в сучасний культурний ландшафт, виступати акторами сучасного мистецького середовища. Просто для цього необхідний певний імпульс, який народжується в русі та взаємодії [5].

Кажуть, що мистецтво – це не інструмент зміни життя, а те, що допомагає це життя пережити. Насправді ж мистецтво не відповідає на питання, а саме нам їх задає. Ми намагаємося на них відповісти, і в цій спробі долаємо самих себе. Це дуже важлива функція, яка відбувається в процесі спілкування з мистецтвом [19].

Очевидно, що бум українських культурних резиденцій ще попереду. Але спільне розуміння їхньої важливості багатьма учасниками процесу – художниками, культурними менеджерами, організаторами приватних культурних резиденцій (жодної державної у нас досі немає) – обнадіює.

Список першоджерел

1. Арт-резиденції по-українськи [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ridna.ua/2015/05/art-rezydentsiji-po-ukrajinsky/>
2. Ничай Л. Арт-резиденції як нове культурно-мистецьке явище [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://knukim.edu.ua/wp-content/uploads/2016/06/231.pdf>
3. Платонова А. Неофіційна дипломатія. Мистецькі резиденції долають стереотипи / Анастасія Платонова [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://life.pravda.com.ua/culture/2016/05/27/212733/>
4. Балашова О. Анатомія художніх резиденцій або що об'єднало Вінницю та Іршанськ на Житомирщині / Ольга Балашова [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zt.ridna.ua/2015/09/26/anatomiya-hudozhnih-rezydentsij-abo-scho-objednalo-vinnytsyu-ta-irshansk-na-zhytomyrschyni/>
5. Моляр Є. Пішли в народ: сучасне мистецтво і українська глибинка / Євгенія Моляр [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://life.pravda.com.ua/culture/2016/08/11/216328/view_print/
6. Зустріч із Сарою Тайнан у НАОМА [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://artukraine.com.ua/n/sara-taynon/>
7. Корнійчук Л. Try walking in my shoes: художники в чужих контекстах / Ліза Корнійчук [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.korydor.in.ua/ua/ideas/try-walking-in-my-shoes-hudozhnyky-v-chuzhyh-kontekstah.html>
8. Британці створять арт-проекти на Закарпатті та [на острові] Бірючому [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.iculture.com.ua/novyny/60-pro-mizhkulturni-zviazky-ta-stratehiiu-rozvytku-kultury-hovorytymut-u-vinnytsi-fakhivtsi-z-usiiei-ukrainy>
9. Моляр Є. Українські арт-резиденції – некритичний огляд / Євгенія Моляр [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://artukraine.com.ua/a/ukrainski-art-rezidencii/>
10. Корнійчук Л. Мистецтво на межі: ГаліціяКульт у Харкові / Л. Корнійчук [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://life.pravda.com.ua/culture/2016/08/31/217373/>
11. Дичко Х. Регіональні традиції в дії / Христина Дичко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://cultua.media/blog/2702_/
12. Open Call проекту «Точки наближення» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://i-pro.kiev.ua/content/open-call-proektu-%C2%ABtochki-nablizhennya%C2%BB>

13. 18 листопада «Тепле Місто» презентувало Арт-резиденцію у Івано-Франківську [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://warm.if.ua/uk/news/181114>

14. Платформа «Тепле місто» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://warm.if.ua/uk>

15. Киев культурный. Интрукция, как из завода сделать музей [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://biz.liga.net/all/nedvizhimost/stati/2843783-kiev-kulturnyy-intruktsiya-kak-iz-zavoda-sdelat-muzei.htm>.

16. Анатомія художніх резиденцій або що об'єднало Вінницю та Іршанськ на Житомирщині [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://strichka.com/article/32928475>

17. Егорушкина Е. ВІРУСНІЙ 016 підводить ітоги арт-резиденції / Елена Егорушкина [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.biruchiyart.com.ua/>

18. Містична арт-резиденція «НаВІЙяне» на Полтавщині [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://i-pro.kiev.ua/content/mistichna-art-rezidentsiya-%C2%ABnaviiyane%C2%BB-na-poltavshchini>

19. Павел Маков: «Украинское государство считает, что о нас и так все узнают» / [бесіду вела Вікторія Бавикіна [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.korydor.in.ua/ua/opinions/pavel-makov-ukrainskoe-gosudarstvo-schitaet-cto-o-nas-i-tak-vse-uznayut.html>

Матеріал підготувала

Шлепакова Т. Л.

голов. бібліограф відділу наукового аналізу та узагальнення інформації

Комп'ютерне опрацювання та редагування *І. Г. Піленко*

Підписано до друку 23.11.2016. Обл.-вид. арк. 1,25. Б/т. Зам. 106. Безплатно

Ротапринт НПБ України, Київ-1, Грушевського, 1. Тел. 278-85-12